

УДК 7.072.3+614.23+796.071.42

**СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ – ЛІКАР, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ,
КЛАСИК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
(до 180-річчя від дня народження)**

С. М. Ґеник

*Івано-Франківський національний медичний університет;
кафедра загальної хірургії; 76000 м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 2;
тел. +380 (342) 52-82-40; e-mail: sgenyk@rambler.ru*

У статті йдеться про життєвий шлях і літературну спадщину класика української літератури Степана Руданського.

Ключові слова: *Степан Руданський, літературна спадщина, лікарська та громадська діяльність.*

Степан Руданський, український лікар, поет, перекладач, фольклорист, народився 25 грудня 1833 року в селі Хомутинцях (нині Калинівського району на Вінниччині) в бідній попівській родині. Довгий час українське Поділля входило до складу Польщі і населення його настирливо полонізували, а духовництво в основному підтримувало москвофільство. Піп Василь усе життя воював з синами, а їх було чотири: Григорій, Степан, Олександр та Юхим. Сини виростили разом з мужицькими дітьми, говорили їхньою мовою, співали їхніх пісень, засвоювали їхні звичаї. Батько Степана Руданського намагався закріпити дітей у «духовному» стані. Особливу надію покладав на здібного до науки Степана, готуючи йому високу духовну кар'єру.

Від 1841-го до 1849 року Степан вчився в Шаргородській бурсі, потім у Кам'янці-Подільській духовній семінарії. У Кам'янець-Подільському С. Руданський почав цікавитися поезією, серйозно захопився збиранням фольклору.

По закінченні в 1855 році духовної семінарії він вирушає до Петербурга продовжувати навчання і вступає не в духовну, а в медико-хірургічну академію, яка на той час переживала період свого особливого піднесення. Серед її викладачів – відомий хірург М. Пирогов, учені І. Сеченов, С. Боткін, М. Зінін. Ця медико-хірургічна академія протягом кількох десятиліть була притягальним центром вільнодумства. В колах передової різночинної молоді вважалося за честь вчитися в ній. Тому

молодий поет, ентузіаст-фольклорист з далекої провінції пішов проти волі батьків, проти всього духовного стану, щоб стати студентом відомого навчального закладу.

Духовна академія не бажала поступатися добре атестованим випускником Кам'янець-Подільської семінарії. А медико-хірургічна академія з цієї причини могла зарахувати С. Руданського лише так званим «вільним» слухачем. Щоб стати повноправним студентом-медиком, С. Руданський змушений був вийти з духовного стану із санкції святішого синоду. 26 березня 1856 року цю справу було вирішено позитивно і передано до Подільської консисторії, звідки лише за півроку одержано відповідь. У цей час С. Руданський уже був вільним слухачем другого курсу медико-хірургічної академії.

Батько, священник-українофоб, відмовився матеріально підтримувати сина-студента не тільки через те, що той хотів стати лікарем, а більше через те, що він говорив і писав українською мовою: «Если захочешь написать письмо, то пишы или почтительно, не помалороссийскому, або лутше ничего не пишы». Степан обурювався: «Заказують мені рідну мову, заказує батько, але в мене був дід, був прадід і прапрадід – вони мені не заказували; не слухає батько моєї мови, – за те мені і по смерті, може, послухають чотирнадцять мільйонів моїх одномовців. Батько, може, не любить моєї мови через те, що нею говорять у нас мужики».

Руданський-студент, живучи в Петербурзі, дуже бідував. Спочатку, будучи вільним слухачем медико-хірургічної академії, він мав приватні уроки, бо влітку 1856 року виїздив зі столиці до Дори Новгородської губернії. Ставши студентом, С. Руданський почав одержувати стипендію, якої не вистачало навіть на харчі. Мешкав десь на глухій околиці Петербурга серед бідноти. На допомогу з дому була мала надія. С. Руданський почав працювати над своїми поетичними творами, щоб скласти збірку й опублікувати, але для цього також були потрібні гроші.

Водночас він був у близьких стосунках з професором академії С. Боткіним, який лікував його в Петербурзі, допоміг одержати посаду на півдні, а в 1872 році навіть відвідав його, хворого, в Ялті.

Друкуватися почав у 1859 році, коли зблизився з гуртком українських письменників, що готували журнал «Основа». Почавши в жанрі романтичної балади, С. Руданський згодом перейшов до поезії, зразком якої була для нього творчість Т.Г. Шевченка. Основні мотиви його поезії – засудження кріпацтва, заклик до праці на ниві рідної культури, славне минуле свого народу. В першому номері журналу «Основа» в 1861 році публікуються його вірші «Гей, бики!» і «Повій, вітре, на Україну».

Надходив кінець його навчанню в медико-хірургічній академії і тяжкому бідуванню в Петербурзі. Живучи весь час надголодь, переобтяжений виснажливою працею двадцятишестилітній випускник в суво-

рих кліматичних умовах міг померти від туберкульозу. Тому 1 серпня 1861 року медичний департамент призначив С. Руданського в Ялту на посаду міського лікаря. В щоденниковому записі С. Руданського від 01.09.1861 року читаємо: «Прощай, Петрополю! Прощай, моє горно пекельне! Немало сили, моєї рідної сили, попалося в тобі, а гріх мені було б за тебе забути. Сировим залізом з землею та іржею попав я до тебе, ти мене перетопило, ти мене перекувало і сухим, і твердим пустило до себе. Скінчивши муки, надія не ошукала, не лягли мої кості на чужині, я знову в дорозі і залізними корбами кочуся на полудень... А чим то полудень мене порадує? Чи синє море мене загартує, чи, може, і знову іржею покриє, сточить, обезсилить? А кримські гори, чи новим здоров'ям, чи гробом наділять?»

Ставши міським лікарем портового і курортного міста, С. Руданський з полегшенням зітхнув. Та це зовсім не значило, що він назавжди попрощався з нуждою, навіть коли в 1863 році одержав додаткову роботу. «Тепер я дуже якось став мило дивитися на людей, бо й мені якось зробилося лучче, – пише він до брата Григорія 30 вересня 1863 року. – Кінчилось уже (не знаю тільки чи надовго) моє тридцятилітнє голодування. Добився я таки економії Воронова і окрім свого жалування (200), маю іще в рік 300 карбованців, – і того 500, і я вже зможу кожен день свій обід мати. І тільки то, що обід, а вечері ще за сії гроші мати не зможу – отакая-то проклятая Ялта. Ні, не проклята, хороша вона, псяюха, та дорого жити».

Молодий лікар з головою поринає в захопливу роботу, не завжди розмежовуючи свої громадські і службові обов'язки. Тривалий час він поєднував обов'язки міського лікаря, завідуючого лікарнею, лікаря в алупкинських маєтках князя Воронова, карантинного лікаря в порту і навіть лікаря Ялтинського повіту. Часті роз'їзди за власний рахунок з'їдали і без того скромну платню, але з цим треба було миритися. Його любили за веселу вдачу, безкорисливість і доброту, адже міську бідноту він лікував безплатно.

Про громадський авторитет лікаря С. Руданського свідчить обрання його в 1869 році почесним мировим суддею сімферопольсько-ялтинської мирової округи.

В Ялті він безвизно пропрацював 12 років. За цей час зробив дуже багато: заснував міську лікарню, медичну бібліотеку, започаткував санаторну справу, санітарно-епідеміологічну, ветеринарну, водоканалізаційну та пожежну служби, ініціював закладення торгового ринку, побудову фонтана з резервуарами, а під останній подарував містові шматок власної землі. Був причетний і до побудови лікарні в місті Бахчисарай.

Але невмирущу славу С. Руданський здобув собі як автор «Співомовок» – менших і більших гумористичних віршів, жартів, приказок і сміховинок про панів, попів, циган, москалів, поляків, жидів, німців, чортів і т.д., почерпнутих здебільшого з уст народу. Вони відзначаються

гострим гумором, дотепом і веселим настроєм. Крім веселих «співомовок», С. Руданський писав ще повні болючого смутку ліричні поезії, що відбивали не тільки особисте горе поета, а й страждання всього народу. Деякі з них стали народними піснями («Повій, вітре, на Вкраїну», «Мене забудь», «Ти не моя, дівчино дорогая», «Голубонько-дівчинонько, зиронько моя», «Чорний колір» та інші).

До літературної спадщини С. Руданського, основну і найціннішу частину якої було надруковано лише по його смерті завдяки зусиллям Олени Пчілки, Івана Франка, Агатангела Кримського й інших, належать і переклади («Слово о полку Ігоревім», уривки з «Краледворського рукопису», Гомерова «Іліада», Вергілієва «Енеїда», частина «Демона» М. Лермонтова, «Сни» Гайне, поодинокі вірші Т. Ленартовича й Б. Радичевича). На основі народних пісень він написав українську п'єсу «Чумак» (1862).

Як літературний і громадський діяч С. Руданський був дружній усе життя з петербурзьким товаришем П. Ніщинським – здібним композитором і талановитим перекладачем, листувався з М. Драгомановим, підтримував дружні зв'язки з художником О. Ковальовим, був добре знайомий з художником І. Айвазовським. У різний час поета відвідали в м. Ялті М. Щепкін, А. Метлинський, М. Костомаров, М. Лазаревський.

Для людини морально нерозбірливої Ялта могла бути золотим дном, а такий лікар, як С. Руданський, міг жити без нужди з самих лише подачок ялтинського купецтва, яке на спекуляції гнилим товаром наживало великі статки. Ображені його непідкупністю, спантелічені його популярністю серед населення, торгаші почали писати на нього доноси, що він займається літературною діяльністю, розпускати по місту всякі плітки. Влітку 1872 року в Криму спалахнула епідемія холери. Як карантинний лікар і представник санітарної комісії С. Руданський з властивою йому енергією і сумлінністю взявся винищувати вогнища інфекції. Сутички з ялтинськими чиновниками і спекулянтами дійшли найбільшої гостроти. Відчув це С. Руданський тоді, коли й сам тяжко захворів на холеру. Ослаблений холерою організм остаточно капітулював перед давньою його недугою – туберкульозом. І 3 травня 1873 року на тридцять дев'ятому році життя на руках свого брата Григорія з піснею на устах «Україно моя мила» померла ця різнобічна обдарована людина.

Могила Степана Руданського – на Івано-Златоустівському цвинтарі. Тут знайшло свій останній прихисток чимало видатних діячів культури й науки, літератури й мистецтва. Тепер це меморіальне кладовище «Полікурівський меморіал». Перший пам'ятник на могилі С. Руданського встановлено в 1892 році – кам'яну брилу з вирізьбленими на ній рядками:

«На могилі не заплаче
Ніхто в чужині –
Хіба хмаронька заплаче

Дощем по мені».
І нижче: «Степан Руданський
Малоруський поет
Помер року 1873
Квітня 21-го 39 літ».

У 1968 році пам'ятник було замінено іншим – монолітом з кримського діориту з бронзовим барельєфом і такими ж рядками його поезії.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 15.05.2012 р.
Рекомендовано до друку докт.іст.наук, професором Мандрик Я.І.,
докт.іст.наук, професором Соляром І.Я. (Львів)*

**STEPAN RUDANSCIY IS A DOCTOR, PUBLICMAN,
CLASSIC OF UKRAINIAN LITERATURE
(to 180 - anniversary)**

S. M. Genyk

*Ivano-Frankivs'k National Medical University; department
of general surgery; 76014, Ivano-Frankivs'k, Galytska str., 2;
ph. +380 (342) 52-82-40; e-mail: sgenyk@rambler.ru*

*In the article the question is vital way literary inheritance of classic of
Ukrainian literature of Stepan Rudansciy.*

Key words: *Stepan Rudansciy, literary inheritance, medical and public
activity.*